

# ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

УДК: 631.95:630.266; DOI: 10.31388/2519-884X-2021-43-30-35

Голуб Н.О., к.е.н., доцент  
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного  
e-mail nataliia.holub@tsatu.edu.ua

## ПОЛЕЗАХИСНІ ЛІСОВІ СМУГИ – ЗНАЧЕННЯ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ

*Анотація.* В статті досліджено теоретичні аспекти полезахисних лісових смуг та їх інвентаризації. Обґрунтовано важливість проведення інвентаризації та здійснення обліку лісових смуг. Доведена необхідність обліку полезахисних лісових смуг. Сформульовано етапи проведення інвентаризації полезахисних смуг. Визначено основні заходи по удосконаленню.

**Ключові слова:** полезахисні лісові смуги, облік, інвентаризація, ерозія, витрати, вихідні дані.

**JEL code classification:** M41, O13, Q23

Golub N, Ph.D., Associate Professor  
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University  
e-mail nataliia.holub@tsatu.edu.ua

## FIELD PROTECTIVE FOREST STRIPS - REASONS FOR INVENTORY

**Abstract.** Field protective forest belts are one of the most effective means of combating desertification and drought, especially in the steppe zone. To date, there are no regulations that would determine the procedure for their maintenance and preservation in order to perform agroforestry. It is determined that field protective forest belts are recognized as one of the most effective factors of preservation of steady functioning of suburban landscapes in the conditions of anthropoppression. Hence the importance and necessity of intensifying work focused on solving scientific and practical tasks on the inventory of tree plantations of protective forest belts, determining their phytosanitary status, species composition of pests and diseases, introduction of modern methods of protection, optimization, quality improvement and bringing their condition to level of today's requirements.

They are an integral part of anti-erosion complexes in the agroforestry system as a whole. However, the state accounting of these lands is characterized by the lack of reliable, relevant and timely information about the real state of lands under protective forest belts, their value makes it impossible to make effective management decisions. Inventory of forest belts was almost not carried out, and therefore, data on their number differ. It should be noted that due to the uncertain legal status, most field protection strips were left without real care and protection during the land reform. In fact, no one is responsible for them, which has an extremely negative effect on their condition. The need for reliable information on the condition of lands under protective forest belts is enhanced by their special influence on the formation and functioning of the ecological network, protection of especially valuable agricultural lands, and formation of high yields of agricultural crops.

It is necessary to develop management models for field protective forest strips, which will allow to implement cost-effective agroforestry reclamation regimes while preserving the ecological function of field protective plantations, as well as to protect forest belts from destruction and damage. Carry out an inventory of field protective forest belts with the use of remote sensing materials and land management materials are involved.

**Keywords:** field protective forest strips, accounting, inventory, erosion, costs, initial data.

**Постановка проблеми.** Полезахисні лісові смуги є важливим елементом у формуванні стійких до несприятливих умов агроландшафтів. Основним завданням полезахисних

лісових смуг є захист від ерозії ґрунтів у лісостеповій та степовій зонах України.

В Україні обліковується близько 440 тис. га полезахисних лісових смуг, основним завданням яких є захист від ерозії ґрунтів у

лісостеповій та степовій зонах України. Однак, на сьогоднішній день відсутні нормативно-правові акти, якими було б визначено процедуру їх утримання та збереження з метою виконання агролісомеліоративної функції.

У сучасних умовах не викликає сумніву посилення інтересу до ефективного використання полезахисних лісових смуг. В інформаційному просторі часто піднімається питання про те, що цей важливий природний ресурс має нарешті знайти власника

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Слід зазначити, що питання полезахисних лісосмуг та проведення інвентаризації висвітлені в працях як вітчизняних так і закордонних, а саме: А.Й. Годованюк, Н.В. Локтева-Маклашова, О.З. Петрович, А.М. Третяк, О.І. Фурдичко, М.Х. Шершун, В.Ю. Юхновський та ін

**Формулювання цілей статті.** Визначення сучасного стану обліку та достовірних відомостей про реальний стан полезахисних лісосмуг. Обґрунтування необхідності та значення інвентаризації полезахисних лісосмуг.

**Виклад основного матеріалу.** Донедавна полезахисні лісові смуги відносились до земель лісогосподарського призначення, а з 1 січня 2019 року вони до земель лісогосподарського призначення більше не належать землі, на яких розташовані полезахисні лісові смуги. Отже, земельні ділянки, на яких розташовані полезахисні лісові смуги, які обмежують масив земель сільськогосподарського призначення, не є землями лісного фонду, а є землями державної або комунальної власності. Це не стосується лісосмуг, що розташовані вздовж доріг, річок, земель несільськогосподарського призначення [3].

До земель сільськогосподарського призначення належать несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель інших категорій, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації тощо). Земельні ділянки під полезахисними лісовими смугами, передаються у постійне користування державним або комунальним

спеціалізованим підприємствам або в оренду фізичним та юридичним особам з обов'язковим включенням до договору оренди землі умов щодо утримання та збереження таких смуг і забезпечення виконання ними функцій агролісотехнічної меліорації.

На даний момент полезахисні лісосмуги лишилися без уваги держави через те, що остання земельна реформа віднесла їх до складу земель запасу або загального користування на балансі селищних рад. Зараз майже всі вони – землі сільськогосподарського призначення, невіддільні в земельному кадастрі від ріллі і інших територій. Скільки їх зберіглось і в якому стані – нікому не відомо. Обліку лісосмуг (а загалом їхня площа більша 1% площі України) не ведеться, а їх відновленням централізовано не займався ніхто вже понад півстоліття. Теперішні правові умови не дозволяють здійснювати поновлення лісосмуг, оскільки відсутня нормативно-правова база, яка могла би регулювати це питання. Через безгосподарність лісосмуги не доглядаються, руйнуються та втрачають захисні функції.

Захисні лісові смуги — це лісові ділянки, що виконують функцію захисту навколишнього природного середовища й інженерних об'єктів від негативного впливу природних та антропогенних факторів, зокрема й лісові насадження лінійного типу (полезахисні лісові смуги, державні захисні лісові смуги, лісові смуги вздовж забудованих територій населених пунктів) [1].

Полезахисні лісові смуги Правила № 650 визначають як штучно створені насадження лінійного типу для захисту сільськогосподарських угідь від негативного впливу природних та антропогенних факторів [2].

Види полезахисних лісових смуг перелічені у п. 5 Правил № 650. Так, залежно від розташування та призначення, виділяють: розташовані у рівнинних умовах (продувні, ажурні, ажурно-продувні); стокорегулювальні; прияружні; прибалкові; придорожні; садозахисні та інші полезахисні лісові смуги у складі кольматуючих, приканальних, затишкових, прифермських, меліоративно-кормових, протиерозійних і донних захисних лісових насаджень [2].

Вікові періоди насаджень встановлюються з огляду на переважаючу породу та її вік та поділяються на:

- перший (молодняки);
- другий (середньовікові);
- третій (пристигаючі і стиглі).

В Україні переважна більшість лісосмуг була закладена в 50–60-х рр. 20 століття і перебувала у користуванні колгоспів. З початком приватизації земель у 1992 р. полезахисні лісосмуги були передані у власність колективних та інших сільськогосподарських підприємств, утворених на базі колгоспів. Однак, лісосмуги не є сільськогосподарськими угіддями і тому були віднесені до земель загального користування таких підприємств. Згідно із Земельним Кодексом України вони не підлягали паюванню. У зв'язку з проведенням у 2000 р. реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств у сільськогосподарські формування ринкового типу (приватні підприємства, фермерські господарства, товариства з обмеженою відповідальністю тощо), які не були суб'єктами права колективної власності на землю, полезахисні лісосмуги були передані у відання відповідних місцевих рад. Сьогодні лісосмуги стають місцем самовільного скидання сміття, потерпають від випалювання стерні на прилеглих полях. Вони суцільно або надмірно вирубуються. Майже ніхто із власників та орендарів земель не займається відновленням лісосмуг. У переважній кількості господарств району відсутня система полезахисних лісових смуг, а наявні лісосмуги часто не досягають проектної висоти, від якої залежить їх полезахисна ефективність.

Полезахисні лісосмуги віднесено до земель сільськогосподарського призначення і врегульовано їх передачу в оренду. ОТГ можуть створювати комунальні підприємства і надати лісосмуги в постійне користування. Це дозволить зберегти лісосмуги від знищення.

Процес проведення інвентаризації лісосмуг поділяється на два основних етапи, які мають виконуватися у відповідності до вимог чинного законодавства:

Етап 1. Інвентаризація земель під лісосмугами.

Етап 2. Інвентаризація стану лісосмуг.

Вказані етапи можуть проводитися окремими виконавцями або послідовно одним і тим же виконавцем, але первинним є етап інвентаризації земель під лісосмугами. Якщо замовник інвентаризації земель вбачає необхідність їх упорядкування лісосмугами з метою подальшого проведення господарських заходів, то разом з інвентаризацією земель під лісосмугами або додатково до такої інвентаризації проводиться проектування агролісомеліоративних заходів в насадженнях: створюється проєкт закладання або реконструкції лісосмуги. Проектування може проводитися одночасно з 2 етапом інвентаризації — інвентаризацією стану лісосмуг (що є оптимальним з точки зору ефективності та оптимізації витрат на проведення робіт) або ж виконується окремо.

Інвентаризація земель проводиться в межах адміністративно-територіальних одиниць, межі яких визначені проєктами формування територій і встановлення меж сільських, селищних рад, масивів земель сільськогосподарського призначення, окремих земельних ділянок. Об'єктами інвентаризації земель є територія України, територія адміністративно-територіальних одиниць або їх частин, масив земель сільськогосподарського призначення, окремі земельні ділянки.

Вихідними даними для проведення інвентаризації земель є:

- матеріали з Державного фонду документації із землеустрою;
- відомості з Державного земельного кадастру в паперовій та електронній (цифровій) формі, у тому числі Поземельної книги; книги записів реєстрації державних актів на право власності на землю та на право постійного користування землею, договорів оренди землі; електронних документів, що містять відомості про результати робіт із землеустрою;
- містобудівна документація, затверджена в установленому законодавством порядку;
- планово-картографічні матеріали, в тому числі ортофотоплани, складені за результатами виконання робіт відповідно до Угоди про позику (Проєкт «Видача державних актів на право власності на землю у сільській місцевості та розвиток системи

кадастру») між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку від 17 жовтня 2003 р., ратифікованої Законом України від 15 червня 2004 р. № 1776-IV;

– відомості з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно;

– копії документів, які посвідчують речові права на земельну ділянку або підтверджують сплату земельного податку. Під час проведення інвентаризації земель можуть використовуватися матеріали дистанційного зондування землі, лісовпорядкування, проекти створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, схеми формування екомережі, програми у сфері формування, збереження та використання екомережі.

Вихідні дані для проведення інвентаризації земель

1. Для створення ретроспективних карт розташування лісосмуг залучаються землепорядні матеріали, створені на основі векторизації проектів формування території, на яких зображені лінійні та полігональні лісові об'єкти з допомогою безоплатної ГІС. В якості топографічної підоснови для створення ретроспективних карт розташування лісосмуг використовується топографічна карта масштабу 1:100000. За допомогою цих матеріалів створюється карта лісосмуг, що існували на початку 1990-х років минулого століття.

2. Для виявлення та картування лісосмуг на основі сучасних матеріалів дистанційного зондування землі в якості підоснови використовуються:

– Ортофотоплани, складені за результатами виконання робіт відповідно до Угоди про позику (Проект «Видача державних актів на право власності на землю у сільській місцевості та розвиток системи кадастру») між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку від 17 жовтня 2003 р., ратифікованої Законом України від 15 червня 2004 р. № 1776-IV як топографічні матеріали найбільшої топографічної точності.

– WEB-сервіси Google Earth Pro для контролю сучасного стану та наявності лісосмуг.

– Публічна кадастрова карта України — для контролю, чи не зайняте місце лісосмугою, що існувала, землевідведеннями.

На основі вказаних матеріалів проводиться актуалізація ретроспективних карт. Додаються нові лісосмуги, яких не було на ретроспективній карті, а також ведеться облік лісосмуг, що були втрачені порівняно з ретроспективними матеріалами 90-х років минулого століття. Лісосмуги картуються у вигляді полігональних (а не лінійних) об'єктів, що в подальшому дасть можливість вести обрахунок метричних і площових характеристик лісосмуг (їх довжина, ширина і площа).

При економічній оцінці ефективності полезахисних насаджень порівнюють витрати з прибутками. Витрати включають:

- вартість створення лісосмуг;
- проведення рубок догляду;

– вартість продукції, яку можна було б отримати з площі, зайнятої лісосмугою.

Прибутки складаються з вартості додаткової продукції, що отримують щорічно (врожайність підвищується за досягнення лісосмугою 3–5 років), а також вартості деревини від рубок, плодів та ягід, що збирають у лісосмугах. З роками прибутки зростають. Розрахунки здійснюють за роками з урахуванням зростання висоти лісосмуг. Вони свідчать про те, що лісосмуги окупаються в 8–10 річному віці.

Наукові дослідження показали, що дерева в симбіозі з грибами ростуть набагато швидше, ніж ті, у корінні яких відсутня грибно-мікориза. Дерево одержує від гриба додаткову вологу й мінеральні солі, гриб від дерева – готове харчування. Для багатьох грибів симбіоз необхідний, оскільки їхнє плодове тіло утвориться тільки в контакт з гіфами з коріннями дерева. Деякі види грибів пов'язані з кореневою системою певних видів листяних або хвойних дерев. Наприклад, білий гриб утворює мікоризу з дубом, грабом, буком, березою, сосною, ялиною.

**Висновки.** Як вже зазначалось, інвентаризація лісосмуг майже не здійснювалась, а отже, дані про їхню кількість різняться між собою. Необхідно зазначити, що через невідомий правовий статус більшість полезахисних смуг у ході земельної реформи залишилась без реального догляду та охорони. Фактично відповідальності за них ніхто не несе, що вкрай негативно позначається на їхньому стані. Як показує світовий досвід, догляд за полезахисними смугами здійснити

на практиці неможливо, навіть за великого бажання. Кому про це краще знати, як не аграріям, в оренді яких знаходиться більшість земельних паїв? Уздовж більшості полів розташовані полезахисні лісосмуги, які часто розростаються та займають частину орендованих ділянок. У них багато сухостійних та хворих дерев, вражених омелою.

Такі зміни потребують розуміння механізмів врегулювання відносин між власниками лісосмуг та кінцевих споживачів. Потрібно розробити моделі управління полезахисними лісовими смугами, що дозволятимуть впроваджувати економічно ефективні агролісомеліоративні режими вирощування зі збереженням екологічної функції полезахисних насаджень, а також дозволятимуть захищати лісосмуги від знищення та пошкодження.

Для збереження полезахисних лісових смуг потрібно розробити:

- заходи, які необхідно провести в полезахисних смугах, на основі матеріалів лісовпорядкування або результатів обстеження комісією;
- утворення комісії органом місцевого самоврядування або територіальним органом Держгеокадастру, до повноважень якого належить передача у власність або користування земельних ділянок під полезахисними лісовими смугами;
- проведення рубок у полезахисних лісових смугах на підставі лісорубного квитка;
- заборона здійснювати діяльність, що може негативно впливати на збереження та використання полезахисних лісових смуг».

#### Список літератури:

- 1 Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 року № 733 (у редакції від 30 жовтня 2013 року). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-%D0%BF> (Дата звернення: 11.04.2021 р.).
- 2 Про затвердження Правил утримання та збереження полезахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 року № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2020-п#Text>
- 3 Про затвердження Порядку проведення інвентаризації земель та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 р. № 476. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2019-%D0%BF> (Дата звернення 11.04.2021).
- 4 Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III із змінами і доповненнями. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення 11.04.2021 р.).
- 5 Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII із змінами та доповненнями. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (дата звернення 15.04.2021 р.).
- 6 Локтева-Маклашова Н.В., Майстренко М.О. Новели законодавства України щодо врегулювання правового режиму полезахисних лісових смуг та земельних ділянок під ними. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. Спецвипуск. С. 83–86.
- 7 Про затвердження Порядку проведення інвентаризації земель та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 р. № 476. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2019-%D0%BF> (дата звернення 15.04.2021).
- 8 Миколайко В.П., Кирилюк В.П., Козинська П.І. Полезахисні лісові смуги як землі сільськогосподарського призначення. Збалансоване природокористування. 2020. № 2. С. 84–93.
- 9 Піддубна Д. Полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження – невід’ємні складові органічного виробництва. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 1. С. 85–91.
- 10 Cadastral Futures: Building a New Vision for the Nature and Role of Cadastres. — 2011. — № 6. URL: <http://www.fig.net> (дата звернення 11.04.2021 р.).

#### References:

1. Pro zatverdzhennia Poriadku podilu lisiv na katehorii ta vydilennia osoblyvo zakhysnykh lisovykh dilianok: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 travnia 2007 roku № 733 [u redaktsii vid 30 zhovtnia 2013 roku]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-%D0%BF> (access date: 11.04.2021 p.) [In Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia Pravyl utrymannia ta zberezhenia polezakhysnykh lisovykh smuh, roztashovanykh na zemliakh silskohospodarskoho pryznachennia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 lypnia 2020 roku № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2020-п#Text> (access date: 11.04.2021 p.) [In Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia inventaryzatsii zemel ta vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 chervnia 2019 r. № 476. [On approval of the Procedure for conducting an inventory of lands and recognizing as invalid some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 5, 2019 № 476]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2019-%D0%BF> (access date: 11.04.2021) [In Ukrainian].

4. Zemelnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25.10.2001 r. № 2768-III iz zminamy i dopovnenniamy. [Land Code of Ukraine: Law of Ukraine of 25.10.2001 № 2768-III as amended]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2002. No. 3–4. Pp. 27. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14) (access date 11.04.2021) [In Ukrainian].
5. Lisovyi kodeks Ukrainy vid 21 sichnia 1994 r. № 3852-XII zminamy ta dopovnenniamy. [Forest Code of Ukraine of January 21, 1994 № 3852-XII as amended]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (access date 15.04.2021) [In Ukrainian].
6. Loktieva-Maklashova N.V., Maistrenko M.O. (2019) Novely zakonodavstva Ukrainy shchodo vrehuliuвання правового rezhymu polezakhysnykh lisovykh smuh ta zemelnykh dilianok pid nymy. [Amendments to the legislation of Ukraine on the regulation of the legal regime of protective forest belts and land plots under them]. Aktualni problemy vitchyznianoї yurysprudentsii. — Actual problems of domestic jurisprudence. Special issue. Pp. 83–86 [In Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia inventaryzatsii zemel ta vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 chervnia 2019 r. № 476. [On approval of the Procedure for conducting an inventory of lands and recognizing as invalid some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 5, 2019 № 476]. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2019- %D0%BF](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2019-%D0%BF) (access date: 15.04.2021) [In Ukrainian].
8. Mykolayko V.P., Kyrylyuk V.P., Kozyns'ka P.I. (2020). Polezakhysni lisovi smuhy yak zemli sil's'kohospodars'koho pryznachennya. [Field protective forest strips as agricultural lands]. Zbalansovane pryrodokorystuvannya – Balanced nature management. № 2. 84-93. [in Ukrainian].
9. Piddubna D. (2016). Polezakhysni lisovi smuhy ta inshi zakhysni nasadzhennya – nevidyemni skladovi orhanichnoho vyrobnytstva. [Field protective forest strips and other protective plantings are integral components of organic production]. Pidpryemnytstvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law № 1. 85–91. [in Ukrainian].
10. Cadastral Futures: Building a New Vision for the Nature and Role of Cadastres. — 2011. — № 6. [URL: <http://www.fig.net> (access date 11.04.2021.)/